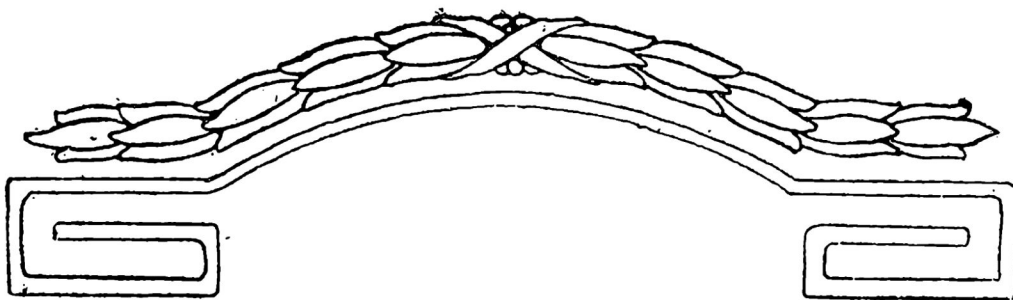

MAKKAI SÁNDOR

A SZABADSÁG VALLÁSA

1910 OKTÓBER 31-ÉRE

A szabadság vallása.*

Világot megújító nagy eszmék sohasem pillanatok szü-
löttei a történelemben. Megjelenésük előtt hosszú időkig foly-
tatnak láthatatlan életet; az emberi agy számtalan belátása,
ezer és ezer szív sóvárgása, sok, sok verejtékezés, könny-
és vérhullás érleli őket meg az emberi lelkek mélyén, míg
végre felragyognak előttünk, hirdelve új, nagy idők hajnal-
hasadását. A reformáció fellépését is hosszú készület előzte
meg. Nem Luther lelkéből pattant ki, hanem ott működött
már a világtörténelem megelőző nagy fordulóiban s szülője
az emberiség örök vágya volt az igazság és szabadság után.
A reformációt megelőző időszak egyike az emberiség nagy
adventjeinek. A lelkeken egy megvénhedett világ türhetetlen
nyomása és a szivekben új vágyak, új szenvedélyek, új törek-
vések eladdig nem ismert eszmények felé. Mert az emberek
szívében él egy örök vágy. Olyan, mint a mérhetetlen ég
nagy, titokzatos csillagai. Néha, mikor ideleinn hazug napok
szórnak káprázatos fényt, elhalványodik. Azt hisszük meghalt.
De ha sötét lesz körülöttünk, ha ráánkborúl kínos, nyomasztó
csendjével a fekete éj, akkor újra feltündöklük ez a csillag az
emberek szívében.

Ez a vágy az emberiség örök sóvárgása életének jobbá,
tökéletesebbé tételére. Nem mindig van ez így. Néha bol-
dog elfelejtkezéssel tudnak az emberek gyönyörködni az
életben. Ilyenkor a kötelesség parancsoló ereje, a felelősség
súlya, a nagy, fényes ideálok értéke kiesik az életből: az
ember csupa fényben és kikeletben jár. De ez a sok fény
egyszer kilobban, ez a kikelet egyszer megfagy. Jön az óra
és az emberek szive ráérik valami közös, nagy vágyakozásra.
Hazug élvezetei helyett nagy feladatok tornyosúlnak eléje, a
lelkekre különös nyomással nehezedik elmulasztott köteles-

* E beszéd a kolozsvári ref. theol. fakultás reformációról emlék-
ünnepélyén mondatott el.

ségek súlya és a szivekben égő vágy támad a megújulás után. Egy ilyen nagy adventi készülétből lép elénk a reformáció.

Azért mi ma nem egy történeti évfordulót ünnepelünk, hiszen az egyszerű barát alázatos hangú tételeiben nyilván nem a *mi* protestáns eszményünk szólal meg; ezelőtt 393 évvel az emberiség a protestantizmus bölcsőjénél állott és annak első lélekzetvételét figyelte; a mi szemeink előtt 400 éves fejlődés távlatát nyílik meg; mi nem az újszülött, hanem a férfiúvá fejlődött protestáns eszményt ünnepeljük, úgy amint a történelemből kibontakozva, a maga tökéletes tisztaságában áll előttünk. Nehéz dolog ez, mert az *eszmények* kultusza igen könnyen válik *emberek* kultuszává. Mert mi emberek, egészen emberileg járunk el akkor, mikor az eszméket emberekhez kötjük, emberekben látjuk, emberekben — követjük.

Igen, mert számunkra az egyetlen megvalósítható ideál az emberi.

Hol láthatnók a protestantizmus eszméjét tisztábban, mint a reformátorokban? De mégis méltatlanok lennénk a mindent szellemivé magasító protestantizmussal szemben, ha ma, a lelki szabadság születése napján embereket ünnepelnénk. Hiszen ezzel korlátokba szorítanók a minden korlátok lerombolóját, a protestantizmust. Az eszme széttöri a formákat, hogy fejlődésében gátjai ne legyenek, kilép az emberekből, akikben először tündökölt fel, szétfeszíti az intézményeket, amelyekbe belekényszerítették s ma, 400 év múltán úgy áll előttünk, mint egy nagy, egyetemes világnézet, mint egy parancsoló életirány, mely réges-régen meghaladta azokat az egyházi korlátokat, melyekben nagyranőtt s talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy a protestantizmussal ellentétes irányzatok arculatában is nem egy vonás az övé!

Mi tehát a tiszta eszmét ünnepeljük és minden idői vonástól eltekintve óhajtjuk megrajzolni annak lényegét.

Mi a protestantizmus? Egyszóval felelek és azt mondom: *szabadság!* Egy nevet ejtettem ki, melynek hallatára milliók szíve dobban fel, milliók arca gyúl ki. Szemünk előtt vörös zászlókat lobogtatnak forró szélvészek és zúgó, riadó forradalmi dalok csattogásában repül tova előttünk a szabadság, ez a vörösszárnyú, tűzszemű angyal: az emberiség legnagyobb ideálja. Nyomában tűz és vér. Bizony, a szabadság ezerszer volt már fékevesztett szabadosság, gátját szakított.

folyam rohanása, ezerszer mutatta magát megvalósíthatatlan ábrándnak, ezerszer veszett bele a saját tűzébe. Ki hisz ma már *ebben* az ideálban? De újra mondom: *a protestantizmus szabadság!* Ne tévedjünk. Ezt a szabadságot nem a forradalmak vörös ragyogása örvényli körül, ez tiszta és fehér fényben ég, mely messze jövődők ködébe világít utat. Közelebről határozom meg hát és azt mondom: *lelki szabadság, az ember lelki szabadsága.*

Mint minden nagy dolgot a világon, a protestantizmust is az emberi elmék hosszú, töprengő munkája, nem ismert szépségek meglátása, számtalan forró vágy alkotta meg s egy jobb élet reménységének jegyében született. Az ember *lelki világa* volt a talaj, melyen a reformáció csodaszép bimbója virágba pattant; a lelkek várva-várt tavaszi sarjadzása volt. Az emberek megérezték, hogy az élet nagy kérdései az ő lelkük kérdéseivé váltak, hogy bennük feltámadt valami, eddig elnyomott hatalom és jogot, életet követel magának. Ez a hatalom: a szabadságra hivatott emberi szellem! Az élethez való e szent jog kivívása az *egyéni lelkiismeret* proklamálásában történt. A protestantizmus megtalálta és a világ középpontjába odahelyezte az *embert*. Többé nem a csatlakozhatatlan tekintély, nem a kívülről diktált törvény dönt a lélek legégetőbb kérdései felett; az ember leszáll saját lelki-világának ismeretlen mélységeibe, saját lelkiismeretének ítélő szavára hallgat, melyben szabad erkölcsi lénynek ismeri fel magát és megtanulja tisztelni mindenkit a szabad erkölcsi lényt. A világmozgató hatalom a külső intézményekből az emberi érzület birodalmába száll és hangosan hirdeti az *én* jogát! Az egyéniség e diadalrajuttatása első sorban a vallás terén történt, de csakhamar kiterjed az élet egész mezejére. Egyik tekintély lerombolása maga után vont a zsarnokság halálát minden vonalon. Az ember megtanulja a dolgokat saját szemével nézni. Érdekelni kezdi őt az élet minden jelensége, szomjuhozni kezd a *valóság* megtudása után és amily mértékben szabaddá teszi magát minden, *ránézve idegen* dolog elfogadásától, azon mértékben fedezi fel az élet új meg új szépségeit, melyek mellett értelmetlenül haladt el addig az ember.

Engedjétek meg, így szól az ember a reformációban, hogy a dolgok mibenlétét *én* kutassam, *én* ismerjem meg,

én tapasztaljam, hogy *én* győződjek meg felőle, igaz-e, amit rám akartok kényszeríteni? Mert amiről aztán én meggyőződtem, az a lelkem élő darabjává lett, az valóban az *enyém*. Így a reformáció egyetlen alapelvéből, az egyéni lelkiismeret jogának elismeréséből logikai kényszerűséggel bomlik ki az egész új élet, melynek alapja: *a tapasztalás*, törvénye: *a szabadság*, célja: *az igazság!*

És az eredmény bámulatos. A vallásos megújódásra megújul az egész élet. Kutató elmék előtt sorra egy-egy új titkot tár fel az addig néma, hideg föld. A csillagok örök, világokat összetartó törvényeket magyaráznak s nem ismert igazságokra tanít az élet izenetét virágról-virágra röpítő bogár. Az egyén tág tüdővel szívja be a szabadság tavaszi levegőjét, tekintete nem bir betelni a napfénnel, melyet immár szabad szemével nézhet, lelkébe bevonúl a világ csodálatos színpompája, az új ismeretek tarka serege; az ember ott áll, a saját erejének tudatától megmámorosodva, egy felséges, kikeleti hajnalhasadásban, ujjongó kiáltással az ajkain: *Enyém, enyém a világ!*

De ha a protestantizmus csak az emberi tekintély elleni tiltakozás lenne, ha csak az érző, belátó és akaró embernek az egyéni élethez való szabad jogát hirdette volna, akkor a protestantizmus szabadsága: szabadosság lenne. Minden tekintély elvetése: anarchia; az egyéniség jogának féktelen érvényesítése épp úgy erkölcsi elhitványodásra vezet, mint lebecsülése, a törvénytől való szabadság elkerülhetetlenül hajt bele az állatiasság rabigájába. Törvény nélkül nincs igazi szabadság! Az eddig elmondottak a protestantizmusnak a negatív, talán a fényesebb, a káprázatosabb, a büszke örömtől lángolóbb arcát mutatták, de mindaz, ami benne örök érték, súlyosabb, nemesebb elem; ezt az arcot komoly, férfias vonásokkal árnyazza be. E vonások: a felelősségérzet, a kötelességtudás, az alázat, a szolgálat. A protestáns ember éppen azért vallja magát oly büszkén szabadnak, mert függésben tudja magát valami abszolút hatalomtól, melynek az ő szabad lelke csak egy szikrája. *Szabad a világtól*, mert szellemével uralkodik rajta, de végességének tudatában *alázattal* borúl le egy végtelen szellem előtt, ki által feltétlenül meghatározva érzi magát; életének ősforrása, birtokosa, abszolút ura: az Isten előtt. Azért a *szabadság eszménye maga az Isten*, ki

lám, mindenható, tökéletes szabadság és e szabadságot mégis örökre lekötötte *egyetlen* nyilatkozás: a gondviselő *szeretet* céljaira és szabad akaratából *csak* jót cselekszik. Hadd fordítsam ránk, emberekre ezt a beszédet. A protestáns ember az abszolút szellem részesének tudja magát. Annak lényege pedig: a *jó*. Így az ember lényege is: a *jó*. A protestantizmus tehát: egyfelől *szabaddá létele* mindentől, ami e lényeg megvalósulását gátolja, tehát *irtóháború minden rossz ellen!* de másfelől *kénytelenség*, mely e lényegnek az életben való kifejezésére *ellenállhatatlanul* hajt. Szabad vagyok mindentől, ami lényegemtől idegen... de ez a lényeg az egész életemet leköti önmagának. Csak e lényegtől való teljes függésem érzetében vallhatom magamat igazán szabadnak mindentől a világon s mikor *e bennem élő törvény* előtt meghajlok: a szent és igaz *Isten* előtt hajoltam meg! Ki van zárva tehát minden túlkapás: ami kifelé szabadság, az befelé hódolat, megalázkodás. Szabadság, alázat, uralkodás, szolgálat olvadnak össze a protestantizmusban, mely az egymást kizárni látszó ellentétek örök ölelkezése. Ki érezhette valaha szabadabbnak magát, mint Luther, midőn egy egész világgal szemben lelkiismeretére hivatkozott, vagy egy Zwingli, ki elkékülő ajakkal is diadalmasan vallotta győzhetetlennek azt, amit magában egyetlen értéknek ismer: a szellemet. De viszont ezek az emberek semminek érezték magukat az Isten előtt. És egy Kálvin, „ki üdvössége bizonyosságának érzetében kihívólag gúnyolja az ördögöt és a halált“, egész életét a legádázabb ellenségek között, valóban borzalmas világban, életét felemészítő szolgálatban éli le, mert oda rendelve érzi magát, és ő, a szabad úr, egyetlen célt ismer csupán: *Soli deo gloria!*

Nem folytatom: *Ez a szabadság a protestantizmus.*

Forduljunk egy pillanatra magunk felé. Mi ma a protestáns eszmény? Egy kiváló írónk mondja: „A socializmus az égből a földre lehozott keresztyénség, a tudomány ember-szeretete“ Úgy gondolom, hogy e szavakban első sorban a mi protestáns eszményünk van jellemezve. Mert a protestantizmus az, mely a vallásos lelkek naiv ábrándjaiban élő mennyországot mindenestől leköltöztette az emberek sziveibe, a földre. Összetört sok hazug ragyogást, kegyes illúziót, naiv költészetet, de adott komoly célokat, való életet, mennyei

erőket. „A protestantizmusban, — mondja Rauwenhoff, — a vallás az ember ügyévé válik“. Valóban. Az élet súlypontja többé nem a túlvilágra esik, hanem ide, az annyit átkozott földre. Az emberek szive lett a menny, melytől értékét nyeri a föld, az egész élet. Az Isten többé nem égő csipkebokrokban, hanem az emberek lelkivilágában jelenti ki magát, s a lélek épen attól nyeri szabadságát, hogy benne Isten jelentkezik, az egyetlen tekintély, ki előtt porba omlik, hogy csak neki szolgáljon.

És „a tudomány emberszeretete“. A tudás a szeretet szolgálatában. Hiszen ez a protestantizmus. Mi mindannyian büszkén valljuk szabadnak az emberi intellectust. Meg vagyunk győződve, hogy minden haladás egyetlen feltétele az emberi szellem szabad, tekintély nélküli működése. Ez egy nagy protestáns elv. De ez még nem szabadság. Az igazi szabadság ott kezdődik, ahol az ész megtagadva gőgjét, önhittségét, leköti egész munkáját a szeretetnek, mondjam: a *jónak*. A lélek e nagy önmegalázásában rejlik az élet igazi nagy titka, mert ez egyszersmind felismerése annak az örök törvénynek, mely egy elszakíthatatlan láncsal kötötte solidaritásba az egész mindenséget, s *vaskényszerűséggel* utal: *egymásért élni*. E törvény *önkényt* való betöltése: *a mi szabadságunk*. E törvény *legtökéletesebb betöltője*. *Jézus Krisztus, a mi ideálunk!* A megszentelt egyének szivein át lüktető krisztusi élet, mely az emberi intellektus tiszta ragyogásában egy folytonos megújódásra tör, hogy az ember lényegének, a *jónak* szabad, öntudatos kifejtése által létrehozza az emberiség nagy összeműködését az élet tökéletessé tételére: ez a protestáns eszmény ma, és mindaz, a mi napjaink nagy szellemi áramlataiban jó, vagy nemes: a protestáns eszmény tündöklő arculatának reflex sugárzása.

Világos immár, hogy a protestantizmus ezen a fokon összeesik a tiszta keresztyéniséggel, mert lényegét, a szabadságot egyetlen örök törvény szolgálatába adja: legyenek tökéletesek!

A protestáns eszményt ünnepelni gyűltünk ma össze. Annyit ér az ünneplésünk, a mennyiben szivünket átforrósítja szabad mivoltunk, önértékünk boldogító érzésével, a mennyiben értelmünket az igazság szabad kutatására megacélozza és akarati világunk központjába kitörülhetetlen jegy-

ként égeti be a szolgálat keresztjét. Igazán ünnepeltünk, ha lelkünkben megfényesedett a protestáns világnézet kettős arculata, melyet nem jellemezhetnék méltóbban, mint Pál apostol e szavaival: *Minden a tiétek — ti pedig Istené!*

*

És most hadd vessek még egy pillantást a protestantizmus jövőjére. Az idők, melyeket jelenleg élünk, az átmeneti korok minden jellemvonását magukon hordozzák, Ezerféle irányzat küzd, viaskodik egymással kétségbeesett tusakodásban. Szinte mindenik emberi lélek egy csatatér, ahol nagy, világalakító elvek roppannak össze. A forradalmak vörös sárkánya végignyújtózott az égen. Úgy tetszik, hogy nagy átalakulások előestéjén vagyunk. A világnézetek harca folyik itt és nem kétséges, hogy bármelyik arasson is diadalt, a maga képére formálja át a világot. Figyelmes szem azonnal észreveszi, hogy az emberi társadalom ezen adventjéből lassanként egy, a protestantizmussal ellentétes világnézet arculata kezd felhajnallani, mely a legszorosabb összefüggésben áll a modern társadalmi fejlődéssel. Ezen irányzat az anyagi javak, a megfogható Istenek bálványozása s ezzel kapcsolatban az egyéniség értékének semmivé tétele.

Nem akarom ezt az uralkodóvá vált világnézetet bírálni, csak egy-két következményére mutatok rá. Nem kell megszire mennünk. Itt táncol körülöttünk egy támadó zivatar minden szennye és pora. Erkölcsei felelősségérzetnélküli, hideg szívű, kenyérláztól elborult lelkű emberek egyfelől; — ez a sötét oldal. És ott a másik, a fényes: emberek, a kik az életből kitagadják a kötelességet, a célt, az eszményeket, könnyelműen, pillangómódra akarnak átsuhanni az életen, amely számukra csupa fény és öröm. Elhítványodott az élet, mert kikopott a lelkekből a felelősség és ítélet gondolata! A proletártömegnél keresű, igaztalan pessimizmust, a világ hatalmasainál léha eüdamonizmust szült ez a világnézet. És mit tegyünk mi? Van-e itt még jövője a protestantizmusnak? Van. *Kell* lennie! Csak mondjuk ki bátran, hogy ez az irányzat a leggyalázatosabb rabszolgaság. És tiltakozzunk, mint a reformátorok, tiltakozzunk az élet komolyságának aláásása ellen az *emberi szabadság nevében!* Hirdessük, hogy amely pillanatban az élet egyetlen centrumának, az egyéniségnek jelentőségét megtagadtuk, kivetettük az élet-

ből a kötelességet, az erkölcsi komolyságot, megöltük a szellemet, a haladást! Valljuk bátran, hogy minden haladás egyetlen feltétele a társadalmat alkotó egyének szabad erkölcsi-sége, komoly felelősségérzete. Valóban, így nehéz a világot reformálni, de az élet értéke talán éppen abban rejlik, hogy *nehéz!* — Legyen *szabadságharc* a protestantizmus, első-sorban önmagunk tisztátalansága ellen; mihely a magunk hibáitól szabadokká lettünk, azzá lettünk a világtól is és uraivá nemcsak magunknak, hanem a világnak is! *Szabadságra hívattatok: ne legyetek szolgákká!* Mert szabadítást keres a szív, midőn Istent keresi és Isten birása: *szabadság*. Szabadítást keres az ész, midőn az igazságot keresi és az igazság *szabadokká* teszen. Szabadítás után tör az akarat, midőn az élet megújítására tör és a megújulás: *szabadság!* Oh, vajjon van-e megújulás számunkra?

Már pedig ha van megújulás, annak egyedüli forrása az emberi szívek tiszta, mély érzése lehet, melynek egyedüli irányítója, kormányzója a minden emberi tekintélytől független, szabad emberi belátás, s egyetlen kriteriuma maga az *élet!* Az *élet* adjon nekünk igazat!
